

RESSENYES

CORTÉS, Jordi; SERRA, Roser

La comarca del Lluçanès. Estudi d'un espai.

Barcelona: Rafael Dalmau, 1996 (Camí Ral; 9). 159 p. + 16 p. sense numerar de fotografies.

PANAREDA I CLOPÉS, Josep M.

El Montseny. Visió geogràfica.

Vic: Eumo, 1991 (Descoberta; 2). 175 p.

ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M.

L'Albufera de València.

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995 (Biblioteca Abat Oliba, sèrie il·lustrada; 11). 190 p.

Segons Horacio Capel (1981, p. 258), els dos problemes clau que permeten definir els temes que ha de tractar la geografia són els següents: l'estudi de la diferenciació de l'espai en la superfície terrestre i l'estudi de les relacions entre la societat i el medi. Així mateix, Lluís Riudor diu que «una de les finalitats de la geografia és la de descriure i explicar el món on vivim» (Riudor, 1988, p. 141). Les tres obres que es presenten en aquesta ressenya compleixen a bastament la finalitat que ha de tenir qualsevol treball geogràfic segons Riudor, i tracten dels problemes clau de la geografia segons Capel.

L'estudi de la diferenciació de l'espai en la superfície terrestre és força clar en els tres treballs que aquí es ressenyen: l'Albufera de València, el Lluçanès i el Montseny,

que són tres espais amb una *personalitat* pròpia i són percebuts com a diferents dels espais veïns (encara que hi hagi problemes per delimitar-los amb una exactitud precisa), tant pels autors dels tres llibres, com per la bibliografia específica existent per cadascun dels tres àmbits, com per la recreació d'aquests àmbits com a *paisatges* (o *llocs*) dins de la consciència de la població que hi viu, que els utilitza, que els percep.

També és evident en els tres llibres *l'estudi de les relacions entre la societat i el medi*. Els autors fan concretes aquestes relacions en el *paisatge*, on es troba el *medi* (els aspectes de la geografia física: relleu, clima, vegetació, sòls, aigua, etc. i els canvis en el temps d'aquests aspectes) amb la *societat* (els aspectes de la geografia huma-

na: població i poblament, les activitats de la població, els usos del sòl, etc. i, sobretot, els canvis en el temps d'aquests aspectes).

Si una de les finalitats de la geografia és la de descriure i explicar el món on vivim, aquests tres treballs descriuen i expliquen molt bé l'Albufera de València, el Lluçanès i el Montseny; però, com és lògic, de formes diferents.

El treball sobre el Lluçanès, escrit per Jordi Cortés i Roser Serra, forma part de la llarga i fructífera sèrie d'autors que essent mestres d'escola o d'ensenyament mitjà «han contribuït en llarga mesura a l'estudi geogràfic de Catalunya» (Casassas, 1977, p. 130), i que, sense cap mena de dubte, és una de les tradicions més dignes de l'escola geogràfica catalana.

Tal com es diu en l'aleta del dors, aquest llibre «pretén reflexionar sobre el paper del Lluçanès en el context d'una Catalunya que es disposa a entrar en el segle XXI. A partir del terreny de la geografia i de la geohistòria, el llibre vol ser una eina per a tothom que desitgi conèixer o donar a conèixer una comarca amb una personalitat ben definida». L'índex del llibre mostra clarament com es vol aconseguir aquest coneixement: hi ha vuit capítols que tracten, successivament, de l'entorn físic, de les petjades del passat, de la població, de les activitats agràries, de la ramaderia, d'una indústria en un espai rural, del sector terciari i del fet territorial del Lluçanès.

A diferència dels altres dos llibres aquí ressenyats, Jordi Cortés i Roser Serra fan un repàs breu del medi físic, mentre que aprofundeixen molt i molt bé sobre el medi humà. Sovint, els estudis regionals, comarcals o locals com el que ara ens ocupa, no deixen de ser poca cosa més que inventaris estadístics plens de xifres comentades breument. Aquest no és el cas: de xifres n'hi ha molt poques —les necessàries—, i acompanyen el text. I el text és precisament una mostra de com es pot descriure i explicar una situació amb

les paraules justes: un simple adjectiu fa veure, *imaginar* a quin tipus de paisatge s'estan referint els autors, com per exemple, quan a la pàgina 14 descriuen la riera Gavarrera com un riu de nou «amable» a partir de Sant Martí; o el fet de considerar la població com un indicador bàsic per «conèixer l'estat en què es troba un territori»: prendre la població com una variable dependent és de sentit comú en les anàlisis de geografia regional, però no tothom ho fa; o com per tractar la problemàtica del món agrari expliquen de manera concisa el fet que l'estructura de la propietat i la distribució de les parcel·les són els principals inconvenients per la millora de les activitats agràries (p. 90); o com en les pàgines que tracten de la ramaderia —i sobretot de la transhumància (p. 97-100)— mostren com aquesta activitat ha modelat el paisatge en molts aspectes: toponímia, la situació dels masos, les vies de comunicació, la morfologia dels nuclis de població, la celebració de les fires, etc.; o com, en parlar de les activitats industrials al Lluçanès, titulen el capítol «Una indústria en un espai rural»: potser el subconscient els ha traït i quan escriuen «una indústria» es refereixen només a les fàbriques tèxtils de Puigneró? Finalment, cal dir que les pàgines dedicades a les activitats turístiques (p. 126-129) són molt bones: Jordi Cortés i Roser Serra fan una descripció del paisatge que es pot observar des de diversos punts del Lluçanès, bàsica tant per a les persones que hi vulguin viatjar com per a les persones que hi vulguin desenvolupar una política de turisme rural.

El resultat final del llibre és que el Lluçanès és un espai marginal —i potser marginat— dins del territori català: una població demogràficament poc dinàmica, una xarxa de comunicacions difícil, una agricultura amb un futur poc clar, una indústria que fa pensar en un futur immediat poc esperançador (p. 121), un turisme rural poc desenvolupat i amb una presència no gaire abundant de residèn-

cies secundàries, el no reconeixement del Lluçanès com un territori amb dret a disposar d'un ens administratiu (comarca?) mostren una diagnosi pessimista del territori estudiat.

El llibre, però, té alguns petits defectes. El més important és que la cartografia no és gaire eficient: el croquis de la pàgina 17 s'hauria pogut fer millor, i quan es parla de la importància de Santa Creu de Joglars com a centre geogràfic de camins i carrerades del Lluçanès (p. 38) o de l'Hostal de Vilar com centre important de la comarca per explicar el perquè de la celebració de la fira, faria falta alguna mena de croquis o de mapa que justificu aquestes localitzacions. Els altres serien que l'apartat del poblament (p. 74-79) mereixeria un desenvolupament més extens per ocupar un capítol, i que l'apartat dedicat als transports (p. 134-137) només fa referència a la xarxa viària, però no sobre què es transporta ni qui ho fa.

Cal tenir present, per acabar, dues grans virtuts d'aquest llibre. Una primera resta amagada: Jordi Cortés i Roser Serra tenen un ampli coneixement de la bibliografia sobre el Lluçanès (i també sobre els temes que tracten en la seva monografia) i en fan un ús excel·lent: un bon exemple es troba a la pàgina 102, quan citen i analitzen una novel·la de Martí Genís i Aguilar publicada a *La Renaixensa* el 1878. L'altra virtut és la de parlar al llarg de tot el llibre de la *comarca* del Lluçanès: si hom utilitza els conceptes d'una manera *legal*, el Lluçanès no ho és pas de comarca; però si es tracta la comarca com un *espai viscut*, com una *creació* antròpica, el Lluçanès és una comarca, i això el llibre ho reflecteix molt bé. En resum, es pot dir que el llibre de Jordi Cortés i Roser Serra sobre el Lluçanès és una obra divulgativa molt bona i molt ben feta, sense cap altre pretensió que la de donar la informació necessària per llegir i interpretar el paisatge —i per tant, les relacions entre la societat i el territori— del Lluçanès.

La perspectiva de Josep M. Panareda en elaborar la seva monografia sobre el Montseny és la de presentar de manera simple i breu els trets essencials d'aquesta àrea (p.10), i explicar «perquè és com és i no d'una altra manera» (p. 17). Si el llibre de Jordi Cortés i Roser Serra sobre el Lluçanès se centra sobretot en el medi humà, els llibres de Josep M. Panareda i de Vicenç M. Rosselló tracten molt més el medi físic. L'índex del llibre del Montseny és força clar: hi ha quatre capítols sobre medi físic (de la p. 21 a la 125: el relleu, el clima, la vegetació, la fauna) i dos sobre medi humà (de la p. 127 a la 158: la població i les activitats humanes, els pobles).

En la presentació del llibre, Josep M. Panareda fa un resum massa breu sobre les persones que han estudiat el Montseny: l'autor coneix possiblement tan bé el territori que estudia —el Montseny— com els qui l'han estudiat, i, personalment, m'ha deixat encuriós sobre el que deixa escrit en les pàgines 12-14, i que espero que amplii en un futur no gaire llunyà.

El capítol dedicat al relleu és una història geològica del Montseny, en què de tant en tant surt la relació entre la societat i la superfície terrestre. En són exemple les mines de Sant Marçal, les margues de Campins per fer ciment, les argiles per a la construcció. En el capítol dedicat al clima parla del gradient altitudinal com el factor diferencial per comprendre el clima del Montseny; tracta de la singularitat de la inversió tèrmica, que és l'eix central del capítol, i, finalment, tracta dels problemes de la relació entre clima-aigua: l'escassetat del cabal dels rius (sobretot a l'estiu) i l'esgotament dels aqüífers perjudiquen i agreugen la competència per l'aigua entre els pagesos, les indústries de la plana del Vallès i els nuclis de població (inclosos els estiuiejants). El capítol dedicat a la vegetació és excel·lent, tant pel que fa a la hipotètica vegetació potencial com a la real: les contínues referències a les activitats humanes per

explicar les diferències entre totes dues fa que el capítol estigui molt ben aconseguit, i el mateix es pot dir del capítol dedicat a la fauna: «l'activitat humana al llarg dels segles ha modificat la presència i la distribució de la fauna actual del Montseny, ja sigui directament mitjançant la caça i la pesca, amb la introducció d'espècies exòtiques, ja sigui indirectament amb la modificació del paisatge vegetal, amb la transformació dels boscos en pastures i conreus, amb els canvis en els cursos d'aigua o, recentment, amb la contaminació de l'aire i de l'aigua» (p. 111).

Per acabar aquest comentari sobre la part majoritària del llibre de Josep M. Panareda, crec que val la pena lamentar la manca de descripcions paisatgístiques del conjunt d'aquest territori, l'autor ha demostrat moltes vegades que sap fer-ho (vegeu, entre molts d'altres exemples, Panareda, 1980), i els qui hem tingut la sort de ser alumnes seus (en un llunyà curs de Biogeografia el 1983-84) sabem que les seves explicacions davant d'un paisatge són interessantíssimes.

Són molt importants les constants referències del llibre a les interrelacions entre medi i ésser humà, per exemple, a les pàgines 35-36 Panareda escriu que «els contrastes de vegetació que molt sovint s'observen en el terreny són condicionats per un canvi topogràfic o per una accentuació derivada de l'acció de l'home»; a la pàgina 45 escriu que «el paisatge vegetal actual, tot i que sovint és considerat com de gran valor naturalístic, és ben diferent del que hi hauria sense la presència i la intervenció de l'home al llarg dels segles»; o a la pàgina 112, on diu que «el paisatge actual s'està transformant a causa dels canvis socioeconòmics». Cal dir, però, que Josep M. Panareda només dedica onze pàgines (de la 127 a la 138) a la població i a les activitats humanes, en especial a les d'un món rural en vies de desaparició (agricultura, ramaderia, aprofitament forestal) i a les relacionades amb els serveis (vigilància, educació i restau-

ració). Per tant, les activitats de les persones i els canvis socioeconòmics no estan excessivament desenvolupats. Per això crec que cal fer una darrera demanda: per quan Josep M. Panareda escriurà la història del paisatge humanitzat del Montseny?

L'apartat dedicat als diferents pobles del Montseny és sobrer, ja que té el mateix problema que la tercera part de *La Cerdanya* de Pau Vila, on aquest autor fa les monografies de tots els pobles de la comarca: són descripcions telegràfiques que queden al marge del discurs general del llibre.

Finalment, cal destacar els mapes i els gràfics (molts d'ells elaborats per Josep Nuet), així com les fotografies: en aquest llibre sobre el Montseny són del tot indispensables i d'immillorable qualitat. També cal destacar que el text està molt ben escrit, i que el text traspuja el coneixement que Josep M. Panareda té del Montseny.

L'Albufera de València és, com diu l'aleta primera, «un espai simbòlic per als valencians i un referent irrenunciable per als que estimen la natura», i un espai que, malgrat que està estudiat àmpliament, no havia disposat encara d'una monografia específica com l'elaborada per Vicenç M. Rosselló. En canvi, tant el Lluçanès com el Montseny disposen d'altres monografies publicades anteriorment, per exemple: els llibres de Lluís Casassas (1975) sobre el Lluçanès i de Salvador Llobet (1947) sobre el Montseny.

El llibre de Vicenç M. Rosselló té quatre capítols: el primer és la introducció; el segon tracta de la llacuna; el tercer és l'ecosistema, i el quart tracta de l'antropització. El medi físic (capítols segon i tercer) i el medi humà (el quart) ocupen cadascun la meitat del text.

El capítol segon tracta de la gènesi i dels fenòmens que permeten el manteniment de la llacuna, com ara l'erosió, la sedimentació i el règim d'aigües. Malgrat que hi ha alguna referència sobre com les activitats humanes han afectat la formació i la situació actuals de l'estany, en aquest

capítol de geografia física l'ésser humà hi és força absent.

El tercer capítol tracta de totes les espècies vegetals i animals (amb l'excepció de l'ésser humà) que habiten l'estany. Tal com diu Vicenç M. Rosselló, «analitzarem successivament [...] la vegetació i la fauna que viuen —o vivien— en un modelic equilibri a l'ecòtop albuferenc i a la Devesa» (p. 55). Cal dir que aquesta anàlisi es converteix molt sovint en llistes i descripcions, com per exemple les pàgines 82-90, on es descriuen força minuciosament les característiques biogeogràfiques de vint espècies d'ocells. Les preguntes que hom es pot fer són: quin interès *geogràfic* tenen aquests inventaris? Com influeix aquesta vegetació i aquesta fauna en la relació entre societat i medi físic? Vicenç M. Rosselló sembla decantar-se per un tercer problema clau en la geografia (que Horacio Capel no explicita en la seva obra de 1981), que no és cap altre que la localització dels fenòmens en l'espai, i en aquest tercer capítol s'oblida massa sovint de *l'estudi de les relacions entre la societat i el medi*.

Afortunadament, en el capítol quart, que tracta de l'antropització de l'Albufera, hom es reconcilia amb la vessant geogràfica de Vicenç M. Rosselló: les vuitanta planes d'aquest capítol són una immillorable geografia regional. La idea fonamental és la lluita entre la *natura* i la *cultura*: «els valors culturals de l'Albufera i de la seua contrada són indiscutibles, però sovint congruents a costa del quadre natural que fins ací —més o menys deteriorat— hem contemplat. Molts dels fets naturals, de més a més, no s'entendrien sense una vella intervenció humana que segles i segles amb prou feines ha afectat l'equilibri de l'estany, la marjal o la restinga» (p. 101). Les activitats humanes, com ara les tradicionals de la pesca o la caça, les més noves relacionades amb l'oci i el lleure de caps de setmana i vacances, o els conflictes relacionats amb el manteniment de l'Albufera en contra de la con-

sideració d'aquest tipus d'espai com a indesitjable, i, per tant, per eliminar-lo i bescanviar-lo per terreny agrícola, són una mostra clara d'aquesta interrelació entre societat i medi. Un dels exemples més clars d'aquesta interrelació és l'apartat dedicat a la contaminació de l'Albufera, ja sigui d'origen agrícola, urbà o industrial. El darrer apartat, dedicat a la conservació, la planificació i la legislació de l'Albufera, és un exemple fonamental de geografia aplicada: l'ordenació del territori per tal de mantenir la qualitat d'aquest i de la qualitat de vida de tothom qui l'utilitza.

Cal afegir-hi que aquest capítol quart té unes pàgines magistrals sobre aspectes que poden semblar marginals o anecdòtics, però que en altres latituds serien motiu d'àmplies lloances: les pàgines 113-116 que tracten sobre les barraques són d'una categoria similar a la de Salvador Llobet (1958) sobre les cases rurals a Catalunya o les de Fred B. Kniffen (1965) sobre els diferents tipus de cases pageses d'Estat Units. Un segon exemple es pot trobar a la pàgina 129, on hi ha una descripció molt interessant del calendari per l'ús de l'aigua pels arrossars de l'Albufera.

Finalment, l'aparell gràfic del llibre és molt valuós: la cartografia torna a ser en gran part elaborada per Josep Nuet, els gràfics i les fotografies són de molta qualitat, i no cal dir que el text (quan no hi ha llistes) és d'una qualitat literària extraordinària.

Tots tres llibres, però, tenen un problema comú, i el podríem començar a explicar per l'ús que fan de les fotografies incloses en els llibres, que visualment són excepcionals en tots tres casos. Francisco Quirós (1992, p. 257) diu que «el manejo de la fotografía histórica tiene una utilidad complementaria de las fuentes escritas y cartográficas. Tanto los aspectos morfológicos, más permanentes, como aquellos otros, mucho más perecederos y sutiles, derivados de la estructura social, formas de vida y mentalidades ya pericli-

tados, son documentados a través de fotografías. Decir esto puede parecer una trivialidad, pero no debe serlo tanto, cuando con tan poca frecuencia se utilizan». Malgrat que Quirós fa referència a les fotografies històriques, es pot dir el mateix del poc ús que se'n fa en la geografia actual.

El problema d'aquests tres llibres no és cap altre que la crítica tradicional que s'acostuma a fer a la geografia regional: la difícil interrelació entre els diferents capítols, que alguna vegada pot fer la impressió d'oferir compartiments aïllats. La descripció de les fotografies d'una manera més aprofundida i detallada que les tres ratlles que acostumen a haver-hi en els tres llibres ressenyats ajudarien molt per aconseguir l'anelhada *síntesi* final.

Però aquests tres llibres tenen grans virtuts: estan ben escrits; mantenen la geografia regional en un nivell acadèmic molt bo; ofereixen una documentació molt àmplia; serveixen per descriure la geografia de tres indrets; són indispensables per poder explicar els territoris que s'analitzen. Què més podem demanar?

Bibliografia citada

CAPEL, H. (1981). *Filosofía y ciencia en la geografía contemporánea*. Barcelona: Barcanova.

CASSASSAS I SIMÓ, LL. (1975). *El Lluçanès. Evolució entre 1950 i 1970*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajóana (Edicions Rafael Dalmau).

CASSASSAS I SIMÓ, LL. (1977). *Barcelona i l'espai català. El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya*. Barcelona: Curial.

KNIFFEN, F.B. (1965) «Folk housing: key to diffusion». *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 55, p. 549-577.

LLOBET, S. (1947). *El medio y la vida en el Montseny*. Barcelona: CSIC.

LLOBET, S. (1958). «La casa rural». A: SOLÉ SABARÍS, LL. (director), (1958). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: AEDOS, tom I, p. 481-498.

PANAREDA I CLOPÉS, Josep M. (1980). *Itinerari geogràfic al Montseny*. Barcelona: Departament de Geografia, Universitat de Barcelona.

QUIRÓS LINARES, F. (1992). «Fotografia històrica y geografia històrica». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34, p. 251-259.

RIUDOR, LL. (1988). «La Geografia Universal de Vidal de la Blache». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 15, p. 141-153.

Enric Mendizàbal i Riera

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia

Àrea Metropolitana de Barcelona

Dinàmiques metropolitanes a l'àrea i la regió de Barcelona
= *Metropolitan Dynamics in the Barcelona Area and Region*.

Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'A.M.B., 1995. 336 p. Text íntegre en català, castellà i anglès. Versió reduïda també en tres llengües, 1996

El reconeixement actual del pes estratègic de les grans regions urbanes dins les economies estatals, i la competència manifesta entre elles per tal de posicionar-se dins la jerarquia europea i mundial, estan contribuint a generar materials de gran qualitat que ens permeten acostar-nos

amb precisió a aquestes realitats territorials. Unes realitats, d'altra banda, que superen les ja caduques dicotomies entre espais urbans i rurals, especialment en les nostres latituds. Més enllà d'una obligada prevenció enfront de la lògica dosi de «City marketing» que bona part d'aquests